SECURITY AND DEFENCE

DOI: https://doi.org/10.64076/ap261102.02

Lesia Demska-Budzuliak
National Academy of the Security Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID iD: 0000-0003-3463-387X

THE IDEA OF SECURITY IN MEDIEVAL EUROPEAN CULTURE

Abstract. The article examines the formation of the idea of security in medieval European culture through the concepts of Christian and protective peace. It discusses Augustine's notion of the "tranquillity of order," different forms of peace, and the role of Christian ethics in sustaining stability. It contrasts Byzantine eirēnē, understood as harmonious balance, with Latin pax, an order guaranteed by law and authority. Security thus emerges from the interaction of the Church, the state, law, and moral authority.
Keywords: security, protective peace, Christian peace, the Middle Ages.

Леся Демська-Будзуляк
Національна академія Служби безпеки України, Київ, Україна
ORCID iD: 0000-0003-3463-387X

ІДЕЯ БЕЗПЕКИ У КУЛЬТУРІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Анотація. У статті досліджено формування ідеї безпеки в культурі європейського Середньовіччя через концепти християнського та захисного миру. Розглянуто вчення Августина про "спокій порядку", різновиди миру й роль християнської етики у забезпеченні стабільності. Зіставлено візантійське поняття eirēnē як гармонійної рівноваги та латинське рах як порядку, гарантованого законом і владою. Безпека постає результатом взаємодії церкви, держави, права та морального авторитету.
Ключові слова: безпека, захисний мир, християнський мир, Середньовіччя.

Ключовою ідеєю безпеки людини і держави в середньовіччі стає ідея "християнського миру". Це не була якась одна цілісна концепція чи релігійне вчення. Поняття християнського миру увібрало й поєднало в собі як культурно-релігійні, так і історико-політичні погляди свого часу. Поруч з нею з'являється й світське розуміння безпеки як "захисного миру". Виникнення інституту васалітету, союзу між володарем та підлеглим, формував цілком новий погляд на питання загроз, небезпеки та виживання.

Томас Ренна, досліджуючи ідею миру в західному світі упродовж V – XII ст., виділяє три важливі напрями її тогочасного трактування [2, 144].

Перший напрям, *аскетичний мир*, безпосередньо пов'язаний із церковними практиками та релігійним світоглядом. Його центральна ідея – життя як втіленням служіння Господу. Другий напрям – *інституційний мир*: символічний простір єдиної й незалежної церкви, яка гарантує захист на землі та не небі кожному членові християнської спільноти. Останній напрям – *соціальний мир*, так званий **pax:** імперський устрій правління, який гарантує захист християнського світу та його людей. Кордони між цими трьома видами християнського миру були крихкими й доволі умовними. Усі три види миру були лише спробою наслідувати небесний *Божий мир*, до якого прагнули усі християни у "темні часи".

Ідею Божого миру, де людина перебуває у безпеці й вільна від будь-яких турбот, вигадав святий Августин Блаженний. В Августина людина відповідальна за свої дії. Правильність дій залежить від етичної системи координат. Вона може обрати або право сили, за якої влада стає джерелом збагачення й насильства. А може обрати силу права заснованого на розумінні божественної справедливості, у якій смиренні (спокійні) здобудуть вічне життя і Боже царство. Для Августина безпека людини у Божому захисті.

Приблизно у 411–413 роках, Августин пише свій найважливіший твір "Про Боже місто". В його основу лягла свіжа історія пограбування Риму вестготами. Цей твір можемо вважати одним з перших прикладів текстів про філософію історії. Августин ставить перед собою головне питання – як до такого могло дійти? І найважливіше – що потрібно робити людям і владі, аби втримати мир і, відповідно, безпеку свого світу. Він пропонує ідею *tranquillitas ordinis* "спокій порядку", "впорядкованої божественної гармонії".

Свою теорію світопорядку Августин розбудовує через метафори Божественного і земного міста. Кожне з цих метафоричних міст населяють спільноти. Одна з них прагне дотримуватися справедливого універсального божественного порядку. Інша – благ виняткового людського порядку, де панує несправеливість. Натомість Августин пише, що мир має своїм джерелом порядок, тоді ж коли людина, є джерелом війни. Захист і безпека лише там, де панує божественний порядок (мир).

Августин пропонує чотири види миру (порядку), джерело яких в християнській етиці, і які можуть стати запорукою народження нового Християнського світу: 1) особистий мир (гармонія душі та тіла); 2) соціальний мир (злагода між людьми, сім'ями, громадами, державами); 3) політичний або захисний мир (стабільність і порядок, які забезпечують безпеку суспільства); 4) християнський мир (примирення людини з Богом і життя згідно з Божим порядок на основі заповідей). Одночасне існування усіх чотирьох видів миру дає "мир усього", "істинний мир" – це "спокій, що виникає від порядку" [1, Кн. 19].

Саме за такого миру людина середньовічного світу може відчуватися у безпеці, захищеною як перед війнами, так і перед щоденними викликами. У християнському розумінні безпека є станом спокою, яку гарантує дотримання порядку. Джерелом самого порядку виступає християнська мораль та справедливі закони, якими керуються державці в управління людьми. Праву сили людей війни у Земному місті Августин протиставляє силу права (заснованого на християнській етиці) Божого міста миру і спокою.

У середньовіччі світі поняття "миру" вживається не лише у значенні "порядку", а й "захищеності" життя, приватної власності, соціального статусу, честі та гідності. В основі захисного миру лежала характерна для середньовічних зв'язків модель родинності. Це був простір умовної родини. Відчуття родинного зв'язку як всередині самої спільноти, так і в стосунках між паном і його людьми: "Результатом була значно більша, ширша "родина", і такі зв'язки мали один дуже чіткий наслідок: вони чітко розділяли людей на тих, кого слід підтримувати, допомагати та сприяти у всіх сферах життя, і на тих, перед ким таких обов'язків не було" [2, 59].

Захисний мир передбачав підтримку і захист усіх тих, хто належав до символічної "родини", і водночас чітко окреслював межу, за яку така підтримка не поширювалася. Захисний мир підтримується за допомогою встановлених правил всередині спільноти й визнанням непорушного авторитету володаря.

У середньовіччі, коли повсюдно домінувало право сили, найменше турбувалися питаннями балансу зовнішнього і внутрішнього миру. Не дивно, що ідея миру у філософській думці Середньовіччя набуває характеристик етичної чесноти й часто залежить від мудрості володаря. Долю розуміння безпеки європейцями, у прямому сенсі, визначило географічне розташування. Чимось одним була безпека латиномовного світу, що формувався на просторах колишньої Римської імперії. І чимось зовсім іншим на тих землях, які входили в орбіту Візантійської імперії, що говорила давньою грекою. Семантичні коди різних мов, формували різні культурно-політичні моделі миру як фундаменту безпеки.

Давньогрецький "мир/порядок" "**εἰρήνη** (*eirēnē*)" близький до давньогрецького розуміння балансу між зовнішнім і внутрішнім миром, станом гармонії та рівноваги. Завданням влади було гарантувати дотримання такої рівноваги. Від мудрості володаря залежав спокій і лад усередині спільноти "візантійського світу". Давньогрецька ідея *eirēnē* прагнула сформувати простір, де б посполиті відчували себе вільними від загроз і могли жити у своє задоволення. Мир і безпека там, де є внутрішня єдність і співвідповідальність за баланс, безпека часто ототожнюється з мудрим володарем.

Натомість римський "мир/порядок" "**pax**" утримує на собі політичний відтінок імперії. Він символізує не просто спокій внаслідок відсутності війн, а певний порядок, переважно закріплений владою або певним договором (законами). У римському сенсі мир гарантують сила держави, закони, армія та жорстке підпорядкування. У відомому вислові "**Pax Romana"** йдеться про світ, у якому панує політичний порядок заснований на римських законі та ієрархії. У римському трактуванні безпека гарантована законом, за допомогою якого держав утримує порядок. Безпека у дотриманні законів й підпорядкування владі. Перебувати у світі певного "миру" – римського, папського, королівського тощо, часто могло означати перебувати під захистом законів цього світу [3, 13].

Точкою дотику двох типів миру – **eirēnē** (гармонійного балансу) і **pax** (простору захищеного владою законів) у традиційній спільноті виступає ідея християнської рівності перед Богом. Увесь простір, на який поширювалася християнська релігія, опинявся у системі великої родини з Богом-батьком, й обраними пастирями (королями, священниками феодалами) для охорони "Божого стада". Однак сакралізація влади мала різні наслідки для суспільств різних типів миру. У світі **pax** поруч із владою аристократів сакралізувалися інституції й закони, які встановлювали порядок у суспільстві заради збереження миру. Попри будь-які узурпації влади закон стояв вище володарів. Тому й узурпація була видимою. Натомість у світі eirēnē відбувалася сакралізація володаря, як джерела "мудрої влади". Закон опинявся під володарями, а часто й ототожнювався з ними.

Якщо розмірковувати про універсальний концепт безпеки у середньовіччі, то він однозначно буде зводитися до августинівського "гармонійного порядку". Ключове слово "порядок", або ж безпечна стабільність. У реалізації такого типу безпеки церква задавала ідеологічну рамку, держава була інструментом, а людина ресурсом. Середньовічна церква пропонує ідею "милосердного миру", у якому поєднано, з одного боку, мир у серці окремої людини (аскетичний мир), та порядок християнського світу за яким наглядає Церква (інституційний мир). Як результат поєднання двох порядків, внутрішньої гармонії окремої людини, і впорядкованого світу згідно з християнськими цінностями, виникає явище соціального миру/порядку.

Однак, як слушно зауважує Ламберт: "[…] такий соціальний мир був чимось більшим. Він виникав не лише з милосердних сердець і єдності християнства як однієї великої родини; він вимагав юридичного та політичного функціонування середньовічних королівств" [3, 11]. Лише у такому світі захищеному, з одного боку моральним авторитетом церкви, а з другого державними інституціями на чолі із справедливим володарем, формується безпека європейської середньовічної спільноти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Августин Блаженний. *Про місто Боже* / пер. з лат. А. Содомори. Київ: Основи, 2002. 1025 с.

2. Althoff G. *Family*, *Friends and Followers: Political and Social Bonds in Medieval Europe* / trans. by C. Carroll. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 208 p.

3. Lambert T. B. Introduction: Some Approaches to Peace and Protection in the Middle Ages. *Peace and protection in the Middle Ages* / ed. by T. B. Lambert, D. Rollason. Centre for Medieval and Renaissance Studies, Durham University, 2009. P. 1–18.

4. Renna T. The Idea of Peace in the West. *Journal of Medieval History*. 1980. Vol. 6. P. 143 – 167.